Araştırma Makalesi / *Research Article*

SEÇİM SİSTEMLERİNİN ETKİN PARTİ SAYISI VE ORANTISIZLIK DERECESİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1950-2018

İbrahim YILMAZ*

ÖZ

Bu makalenin amacı seçim sistemlerinin siyasi parti sistemi ve orantısızlık derecesi üzerine etkisini 1950-2018 yılları arasında Türkiye'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, yedi farklı seçim sisteminin uygulandığı 19 Milletvekili Genel Seçim sonuçları analiz edilmiştir. Siyasi parti sistemi için Laakso ve Taagepera tarafından ortaya atılan etkin parti sayısı, orantısızlık derecesi için ise Gallagher tarafından geliştirilen Gallagher indeksi kullanılmıştır. Sonuçlar, Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin, etkin parti sayısı ve orantısızlık derecesi üzerinde belirleyici bir rolü olduğuna işaret etmekle beraber, tek açıklayıcısı olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti Sistemi, Seçim Sistemi, Etkin Parti Sayısı, Orantısızlık Derecesi, Milletvekili Genel Seçimleri.

IMPACT OF ELECTORAL SYSTEMS ON EFFECTIVE NUMBER OF PARTIES AND DISPROPORTIONALITY RATE: CASE OF TURKEY, 1950-2018

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine the impact of electoral systems on political party systems and disproportionality in relation to General Elections took place between 1950-2018, in Turkey. Regarding to this aim 19 General Elections which implemented through seven different electoral systems have been analized. For political party systems, effective number of parties developed by Laakso and Taagepera is used and for disproportionality rate Gallagher index developed by Gallagher is used. Results reveal that although electoral systems have a significant impact on both effective number of parties and disproportionality rate, it is not the sole explanatory, in Turkey.

Keywords: *Political Party System, Electoral System, Effective Number of Parties, Disproportionality Rate, General Elections.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ibrahim.yilmaz@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6081-6648

Makale Geliş Tarihi: 25.10.2020 / Makale Kabul Tarihi: 08.01.2021

GİRİŞ

Duverger (1970: 272-3) bir ülkedeki siyasi parti sistemini belirleyen etmenleri, her ülkenin kendine has özellikleri ve genel etkenler olarak iki başlık altında ele alır. Her ülkenin kendine özgü etmenleri içerisinde, gelenek ve tarih, dinsel inançlar, etnik bileşim ve ulusal rekabet yer alır. Bütün ülkelerdeki siyasi parti sistemini etkileyen genel etkenleri ise sosyo-ekonomik, ideolojik ve teknik etkenler olmak üzere üçe ayırır. Duverger (1970: 274) bu etkenler içerisinde, bir ülkedeki siyasi parti sistemini etkileyen en önemli etkenin, teknik etken olarak adlandırdığı seçim sistemi olduğunu ileri sürer. Duverger (1970) tarafından öne sürülen ve literatürde Duverger kanunları diye anılan seçim sistemi ve siyasi parti sistemi ilişkisi şu şekildedir: "Orantılı temsil, sert, bağımsız istikrarlı partilerden kurulu birçok-parti sistemini teşvik eder; İki-turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve nispeten istikrarlı partilerden meydana gelen birçok parti sistemini teşvik eder; Tek-turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemini teşvik eder" (Duverger, 1970: 274). Benzer şekilde, Taagepera'da (1999: 531) birbiriyle ilişkili olduğunu öne sürdüğü iki faktör olan, sosyo-politik ayrışıklık ve seçim sisteminin, parlamentoda bulunan parti sayısını belirlediğini ileri sürer.

Yapılan çalışmalar ülkelerin çoğunluk seçim sisteminden temsili seçim sistemine geçişinin akabinde (veya tersi durumda) ülkedeki siyasi parti sisteminin değiştiğine işaret etmektedir. Örneğin, Jou (2009) Japonya'da ve Tayvan'da Taşınamaz Tek Oy[1] sisteminden Karma Seçim Sistemine[2] geçişin bu ülkelerdeki parti sistemi üzerine etkilerini incelediği çalışmasında, her iki ülkede de seçim sistemi değişikliğinin etkin parti sayısında ciddi düşüşe sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Bununla beraber, Jou (2009: 768) nispi temsil sonucu ortaya çıkan etkin parti sayısının, çoğunluk seçim sistemi neticesinde ortaya çıkan etkin parti sayısından her iki ülkede de her zaman daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Diğer taraftan, çoğunluk sisteminden temsili seçim sistemine geçen Yeni Zelanda

[1] 1948-1993 yılları arasında Japonya'da uygulanan Taşınamaz Tek Oy sistemine göre (*Single Non-Transferable Vote*) seçim çevresinde birden fazla milletvekili seçilmekte fakat seçmenler yalnızca bir adaya oy verebilmektedirler. Seçim çevresinde sırasıyla en fazla oy alan adaylar seçim çevresindeki milletvekilliklerini elde etmektedir (Reynolds vd., 2008: 113). Özbudun'a (1995: 526) göre bu seçim sistemi yarı-nispi niteliktedir.

[2] Japonya'da 300 milletvekili çoğunluk sistemi ile belirlenirken, 180 milletvekili nispi temsil sistemi ile belirlenmektedir. Tayvan'da ise 73 milletvekili çoğunluk sistemi ile belirlenirken, 34 milletvekili nispi temsil sistemi ile belirlenmektedir (Jou, 2009: 762).

da etkin parti sayısında artış meydana geldiği gözlenmiştir (Lijphart, 2014: 104).

Seçim sisteminin siyasi parti sistemi üzerindeki etkisi salt çoğunluk ve nispi temsile indirgenmemekte bununla birlikte, seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim çevresi barajı ya da ülke barajı, siyasi parti sistemini etkileyen önemli seçim sistemi unsurları olmaktadır (Lijphart, 2014: 181-184). Örneğin, Moser (1999: 361) ülke barajının dar bölgeli tek turlu seçim sistemindeki gibi siyasi parti sayısını azalttığına işaret etmiştir.

Lijphart (2014: 189-190) seçim sistemlerinin hem siyasi parti sistemi üzerinde hem de orantısızlık derecesini belirleyen temsil oranları üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Lijphart (2014) seçim sonucu elde edilen oy oranını parlamentoya yansıtmada, nispi temsil sisteminin çoğunluk sistemine göre daha adil olduğunu ve orantısızlık derecesinin de daha düşük olduğunu işaret etmektedir.

Türkiye'deki parti sisteminin sınıflandırmasını inceleyen eserlere baktığımızda genel itibariyle, klasik siyasi parti tasnifi üzerinde durulmakta J. Blondel ve G. Sartori gibi siyaset bilimcilerin ölçütleri dikkate alınarak analizler yapılmaktadır (Hamdemir ve Çelik, 2018). Metin'in (2019: 607) de ifade ettiği gibi Türkiye'deki siyasi parti sistemi, henüz Laakso ve Taagepera tarafından geliştirilmiş olan etkin parti sayısı üzerinden detaylı bir şekilde analiz edilmiş değildir. Bu makalenin amacı, seçim sistemlerinin etkin parti sayısı ve orantısızlık derecesi üzerine olan etkisini 1950-2018 yılları arasında Türkiye'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre analiz etmektir. Bununla birlikte, aynı veri üzerinden etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasındaki ilişki de incelenecektir.

Çalışmanın literatüre iki noktada katkısı bulunmaktadır. Birincisi, seçim sistemlerinin etkin parti sayısı ve orantısızlık derecesi üzerine etkisinin, 1950-2018 yılları arasında yedi farklı seçim sistemi uygulanarak Türkiye'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre detaylı bir şekilde ele alınacak olmasıdır. İkinci önemli katkı ise aynı veri üzerinden orantısızlık derecesi ile etkin parti sayısı arasında ilişkinin var olup olmadığı yedi farklı seçim sisteminin uygulandığı tek bir ülke üzerinden incelenecektir. Orantısızlık derecesi ile etkin parti sayısı arasındaki ilişki Lijphart (2014: 196-204) tarafından farklı seçim sistemlerinin uygulandığı 36

demokratik ülke ele alınarak incelenmiştir. Farklı seçim sistemlerinin tek bir ülke üzerinde uygulanmış olması etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasındaki ilişkiyi ele almak bakımından özgün bir örnek oluşturmaktadır.

Birinci bölümde ilk olarak siyasi parti sistemi sınıflandırmalarına yer verilecek ve akabinde Türkiye'de siyasi parti sınıflandırması ile ilgili yapılan çalışmalara değinilecektir. İkinci bölümde ise Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri yedi alt başlık altında ele alınacak ve seçim sistemlerinin etkin parti sayısı ve orantısızlık derecesi üzerine olan etkileri incelenecektir. Üçüncü bölümde ise etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasındaki ilişki grafik üzerinden ele alınarak yorumlanacaktır.

1. SİYASİ PARTİ SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

1.1. Siyasi Parti Sistemleri

Siyasi parti sınıflandırması denildiğinde hiç kuşku yok ki akla gelen ilk isimler Blondel (1968), Duverger (1970), Laakso ve Taagepera (1979), Sartori (2005) ve Siaroff (2019) olmaktadır. Bu düşünürler arasında farklılıklar olmakla beraber, siyasi parti sınıflandırması yapılırken genellikle sistemde bulunan parti sayısı, partilerin, seçimlerde aldıkları oy oranları, hükümeti oluşturma potansiyeli taşıyıp taşımadıkları gibi ölçütler dikkate alınmıştır.

Duverger (1970) siyasi parti sistemini, ülkede bulunan parti sayılarını dikkate alarak kategorileştirmiş ve parti sistemlerini tek parti sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemi olarak üçe ayırmıştır. Duverger'e (1970: 277-8) göre iki parti sistemi, sayıca ülkede yalnızca iki partinin bulunduğu sistem değil, fakat sistemde iki büyük partinin bulunduğu ve mecliste hükümetin bu iki büyük partiden biri tarafından tek başına kurulduğu ve diğer büyük partinin de muhalefette yer aldığı sistemdir. Ayrıca iki parti sisteminde iktidar ve muhalefet partilerinin haricinde geçici ve yöresel karakteristiklere sahip küçük partiler de bulunabilir. Duverger (1970: 310) çok parti sisteminin kendi içerisinde üç parti sistemi, dört parti sistemi ve aşırı çok parti sistemi olarak sistemde yer alan partilerin sayılarına göre üçe ayrılabileceğini ifade etmiştir.

Blondel (1968: 183) parti sistemleri ile hükümet şekilleri arasında ilişkinin varlığını incelediği eserinde, parti sistemlerinin belirlenmesinde, sistemde

bulunan parti sayısının, partilerin güçlerinin (oy oranlarının), partilerin ideolojik yelpazedeki yerlerinin ve partilerin liderlik türü ve modelinin önemli olduğunu vurgular. Batı demokrasilerinde 1945-1966 tarihleri arasındaki seçim sonuçlarını göz önünde bulundurarak yaptığı çalışmasında, bir ülkedeki siyasi parti sistemini etkileyen başlıca faktörlerin parlamentoda bulunan parti sayısı ve bu partilerin güçleri (oy oranları) olduğu sonucuna varır. Bu ölçütler bağlamında siyasi parti sistemlerini iki partili sistem, iki buçuk partili sistem, hâkim partili çok partili sistem ve hâkim partisiz çok partili sistem olmak üzere dörde ayırmaktadır (Blondel, 1968: 183-187). En fazla oyu alan ilk iki partinin oy oranları toplamı eğer %90 ve üzeri ise ve bu iki parti arasında oy oranları farkı oldukça düşük ise iki partili sistemden bahsedilebilir (Blondel, 1968: 184). İki buçuk partili sistem de ise, sistemde ikiden fazla parti bulunmakta fakat ilk iki parti oyların %75 ila %80'ini almakta ve fakat bu iki parti arasında ortalama 10 puanlık fark olmaktadır. Hâkim partili çok parti sisteminde ise ilk iki partinin oyları toplamı %66 civarında olmakta ve en çok oyu alan parti, en yakın rakibinden yaklaşık olarak iki kat daha fazla oy almaktadır (Blondel, 1968: 186). Blondel (1968, s. 186) hâkim partisiz çok parti sistemini ise hâkim partinin bulunmadığı bir gerçek çok parti sistemi olduğunu belirtmekte ve bu sistemde üç ya da dört partinin koalisyon oluşturmada eşit olduğunu ifade etmektedir.

Sartori (2005: 107) siyasi parti sınıflandırmasında, parlamentoda bulunan parti sayısının önemli olduğunu belirtmekle beraberinde, siyasi parti sınıflandırması için parti sayısının tek başına yeterli bir ölçüt olmadığını ifade etmiştir. Sartori (2005: 107-108) parlamentoda bulunan siyasi partilerin sınıflandırılması yapılırken, parlamentoda bulunan parti sayısı ile birlikte bu partilerin 'koalisyon potansiyeline' ya da 'şantaj potansiyeline' sahip olup olmaması ölçütlerinin eklenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sartori'ye (2005: 110) göre bu ölçütler bağlamında siyasi parti sistemleri, tek parti, hegemonik parti, baskın parti, iki parti, sınırlı çoğulculuk, aşırı çoğulculuk ve atomize olmak üzere yediye ayrılır. Gerçek tek parti, sistemde gerçek anlamda yalnızca tek bir partini bulunduğu ve başka partilerin varlığına müsaade edilmediği sistemdir (Sartori, 2005: 112). Hegemonyacı parti sistemi ve baskın parti sistemi de tek parti sistemi olup, her ikisinde de sistem içerisinde birden fazla parti mevcuttur. Fakat hegemonyacı parti sisteminde iktidar haricindeki partiler, iktidar partisinin uydusu niteliğindedir ya da ona bağlıdır (Sartori, 2005: 112). Baskın parti sistemi

ise yarışmacı ve serbest seçimler sonucunda iktidar partisinin en az ardışık dört yasama seçimlerinin sonucunda tek başına parlamentodaki salt çoğunluğu elde ettiği durumdur. İki parti sistemi ise iktidarın iki parti arasında el değiştirmesinin muhtemel olduğu ve bu iki partinin mutlak çoğunluğu elde etmek için yarıştığı sistem olarak tanımlanmaktadır (Sartori, 2005: 112). Sınırlı çoğulculuk ve aşırı çoğulculuk sistemleri herhangi bir partinin parlamentoda tek başına mutlak çoğunluğu elde edemediği sistemlerdir (Sartori, 2005: 112). Sınırlı çoğulculuk, parlamentoda üç ila beş partinin bulunduğu ve partilerin birbirlerine olan ideolojik mesafelerinin kutuplaşma düzeyinde olmadığı bir sistemdir (Sartori, 2005: 111). Aşırı çoğulculuk ise parlamentoda beşten fazla partinin bulunduğu ve partilerin birbirlerine olan ideolojik mesafelerinin kutuplaşma düzeyinde olduğu bir sistemdir (Sartori, 2005: 111). Son olarak Sartori'ye (2005: 111) göre atomize parti sisteminde o kadar çok parti yer almaktadır ki (10 ya da 20) parti sayısının tam olarak kaç olduğu önem arz etmemektedir ve bir parti tek başına diğer partilerden herhangi biri üzerinde dikkate değer bir etki oluşturamamaktadır.

Siyasi parti sınıflandırması yapan önemli bir diğer isim ise Siaroff'tur (2019). Siaroff'un (2019) yapmış olduğu siyasi parti sınıflandırması daha ziyade Blondel (1968) tarafından yapılan siyasi parti sınıflandırmasına benzerlik gösterse de ondan ayrıldığı noktalar mevcuttur. Parti sayısı, partilerin oy oranları ve partilerin aldıkları oy miktarlarının birbirlerine karşı durumu, iki ünlü isminde siyasi parti sınıflandırması yaparken kullandıkları ölçütler arasında yer almaktadır. Fakat benzer ölçütler kullanmalarına rağmen Blondel (1968) dört Siaroff (2019) ise beş farklı parti sisteminden bahsetmektedir.

Siaroff (2019: 74) 1945-2018 yılları arasında Avrupa'da bulunan parti sistemlerini kapsamlı bir şekilde incelemiş ve parti sistemleri ile parti modellerini[3] birlikte düşünerek parti tipleri sınıflandırmasına gitmiştir. Parti tiplerini, parlamentoda belli bir oranın üzerinde sandalyeye sahip parti sayısını ve parlamentoda bulunan partilerin temsil oranlarını ve parlamentoda en fazla sandalyeye sahip ilk üç partinin birbirlerine karşı temsil oranlarını dikkate alarak belirlemiştir. Bu ölçütler bağlamında Siaroff (2019: 75) parti tiplerini, tek parti tipi, iki parti tipi, iki buçuk parti tipi, ılımlı çok parti tipi ve aşırı çok parti tipi olarak beşe

[3] Siaroff (2019: 74) parti modeli ile parti sistemi ayırımına gitmiş ve her seçim sonucunda oluşan düzeni parti modeli olarak tanımlamış ve parti sisteminden bahsedebilmek için parti modelinin belirli bir sürekliliği gerektirdiğini ifade etmiştir.

ayırmıştır. Tek parti tipi, parlamentoda %2 üzerinde sandalyeye sahip yalnızca bir partinin bulunduğu sistemdir. İki parti tipi parlamentoda %2 üzerinde oy alan iki partinin bulunduğu ve bu iki partinin sandalyelerinin %96 ya da üzerinde olduğu sistemdir. İki buçuk parti tipi %2 üzerinde oy alan parti sayısının iki ile altı arasında olduğu ve iki partinin sandalyelerinin %80'den fazla fakat %96'dan az olduğu, en fazla sandalye sayısına sahip partinin en fazla sandalye sayısına sahip ikinci partiye oranının 2'den düşük olduğu bir sistemdir. Ancak iki buçuk parti sistemi için en fazla sandalyeye sahip ikinci partinin en fazla sandalyeye sahip üçüncü partiye oranının en az iki olması ve bu oranın en fazla sandalyeye sahip birinci partinin en fazla sandalyeye sahip ikinci partiye oranından üçte bir oranında daha büyük olması gerekmektedir. Ilımlı çok parti tipi %2'nin üzerinde temsile sahip üç ila beş partinin bulunduğu, en fazla sandalyeye sahip ilk iki partinin sandalye yüzdesinin %80'den düşük olduğu ve ilk iki partinin temsil oranı olarak diğerlerinden açıkça ayrışmadığı sistemdir. Son olarak aşırı çok parti tipi ise %2 üzerinde oy alan parti sayısının altı ve üzerinde olduğu ve en fazla sandalyeye sahip ilk iki partinin %55'ten daha düşük bir temsil oranına sahip olduğu sistemdir.

Blondel (1968), Duverger (1970), Sartori (2005) ve Siaroff (2019) tarafından yapılan siyasi parti sistemi sınıflandırmasında yalnızca parlamentoda bulunan siyasi partiler dikkate alınmıştır. Laakso ve Taagepera (1979) tarafından etkin parti sayısı olarak isimlendirilen bir endeks geliştirilmiş ve bu endeks hem seçime giren tüm siyasi partileri hem de bu partilerin görece büyüklüklerini hesaba katmaktadır. Laakso ve Taagepera (1979: 4) tarafından geliştirilen etkin parti sayısı şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$N=1/\sum p_i^2$$

p_i seçime giren partinin aldığı oy oranını ifade eder. Etkin parti sayısı, seçime giren partilerin her birinin aldığı oy oranının kareleri toplamının bire bölünmesiyle elde edilmiş olur. Bu hesaplamaya göre, eğer seçime katılan bütün partiler aynı oranda oy almış ise etkin parti sayısı da seçime giren parti sayısına eşit olur. Eğer, partilerden biri olağanüstü bir çoğunluk elde ettiyse, bu durumda etkin parti sayısı kısmen birden büyük olur. Böylelikle, etkin parti sayısı hem parti sayılarını hem de partilerin görece büyüklüklerini hesaba katarak elde edilmiş olur. Ayrıca etkin parti sayısı, hem seçime giren partiler dikkate alınarak hesaplanabileceği gibi hem de yalnızca parlamentoda bulunan partiler dikkate alınarak da hesaplanabilmektedir.

1.2. Seçim Sistemi Orantısızlığı

Her seçim neticesinde partilerin aldıkları oy oranları ile mecliste elde ettiği sandalye dağılımları arasında farklılık oluşmaktadır. Partilerin aldıkları oy oranları ile parlamentodaki sandalye oranları arasındaki farka seçim sistemi orantısızlığı denir (Özbudun, 2011: 99). Seçim sistemleri ile seçim sistemi orantısızlığı arasında genel itibariyle bir nedensellik bağı kurulmakta ve çoğunluk sistemlerinin nispi temsil sistemine nazaran daha orantısız sonuçlar verdiği ileri sürülmektedir. Seçim sistemleri orantısızlığı genel itibariyle ülkeler arası mukayese için kullanılmakla beraber, tek bir ülkede farklı seçim sistemlerinin etkilerinin yorumlanması içinde kullanılmaktadır. Özbudun'un (2011: 100) da belirttiği gibi farklı seçim sistemlerini deneyimlemiş bir ülke olan Türkiye, seçim sistemi ile seçim sistemi orantısızlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi açısından oldukça iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Seçim sistemi orantısızlığının hesaplanmasına baktığımız zaman denebilir ki, her seçim neticesinde herhangi bir partinin orantısızlık derecesini hesaplamak güç değildir. Bu oran, her bir parti için tek tek ülke genelinde aldığı oy oranı ile mecliste elde ettiği sandalye yüzdesi arasındaki farkın hesaplanmasıyla bulunur. Asıl önemli olan Lijphart'ın (2014: 190) da ifade ettiği gibi "bütün partiler açısından seçimlerde kazanılan oyla, elde edilen sandalyeler arasındaki dağılımda meydana gelen sapmaları bir bütün olarak" ölçebilecek bir indeks oluşturmaktır. Gallagher (1991: 40-41) tarafından geliştirilen 'en küçük katlar endeksi' (*least sequares index*) bu soruna çözüm getirmiştir ve bugün orantısızlık derecelerinin hesaplanmasında en sık başvurulan yöntemlerden biri olmuştur (Lıjphart, 2014: 190: Jou, 2009: 770). Gallagher orantısızlık indeksi, seçimlere katılan her bir partinin seçimlerde aldıkları oy oranı ile meclisteki sandalye oranının kereleri toplamının ikiye bölünüp elde edilen sayının karekökünün alınmasıyla aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$G = \sqrt{\frac{1}{2} \sum (v_i - s_i)^2}$$

1.3. Türkiye'de Siyasi Parti Sistemleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye'deki parti sistemi üzerine yapılan çalışmalar yukarıda da ifade edildiği gibi genel itibariyle klasik sınıflandırma üzerinde odaklanmıştır. Bu bağlamda Türk parti sistemi, Duverger, Sartori ve Blondel tarafından yapılan

sınıflandırma bağlamında analiz edilmiştir. Türk parti sistemini etkin parti sayısını dikkate alarak inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla beraber, kutuplaşma, tarihsel perspektif, parti sistemi parçalanması, Türkiye'deki parti sistemi incelenirken ele alınan konu başlıkları arasında yer almaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, istisnai birkaç çalışma olmakla beraber, Türkiye'deki siyasi parti sistemlerini ele alan çalışmalar genel itibariyle Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçildikten sonraki dönemleri incelemektedir.

Çiçek (2018) Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak Türkiye'deki siyasi parti sistemlerini, Duverger, Sartori ve Blondel tarafından ortaya atılan siyasi parti sistemleri üzerinden analiz etmiştir. Çiçek (2018: 64) her ne kadar Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin keskin siyasi parti sistemi tespiti yapmanın pek mümkün olmadığını ileri sürse de, 1909-1913 arası dönemin çok partili sistem ve yalnızca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katıldığı 1914 seçimleri sonrasındaki dönemin ise otoriter tek parti sistemi olarak adlandırılabileceğini ifade etmiştir. Bununla beraber Çiçek (2018: 64), cumhuriyetin kuruluşundan sonraki 1923-1945 arası döneminde Cumhuriyet Halk Partisinin etkin olduğu otoriter tek partisi sistemine uygun düştüğünü belirtmiştir. Çok partili siyasal hayata geçildikten sonraki döneme ilişkin olarak ise Çiçek (2018: 66) 1946-1960 arasındaki dönemde sayı bakımından iki parti sistemi gözlemlendiğini ancak bu dönemin Demokrat Parti'nin üst üste elde ettiği seçim zaferlerinden ötürü Sartori'nin hakim partili sistem sınıflandırmasına doğru bir gidişin varlığına işaret ettiğini iddia etmektedir.

Hamdemir ve Çelik (2018) J. Blondel ve G. Sartori'nin parti sistemlerinin belirlenmesinde öne sürdükleri etmenleri dikkate alarak, Türkiye'de 1946-2015 yılları arasındaki yasama dönemlerini tek tek analiz etmişlerdir. Hamdemir ve Çelik (2018: 728), Blondel ve Sartori tarafından yapılan parti sistemi sınıflandırmaları içerisinde bu dönemde Türkiye'de tek parti sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemlerinin faklı şekillerinin görüldüğünü ifade etmişlerdir. Türkiye'de farklı siyasi parti sistemlerinin görülmesini, bir diğer ifadeyle istikrarlı bir siyasi parti sisteminin oluşmamış olmasını, askeri darbeler, seçim sistemlerinde meydana gelen değişiklikler ve siyasi parti kapatmalarının sebebiyet verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Savut (2017) Siarrof'un yapmış olduğu siyasi parti sınıflandırmasını dikkate alarak, Türkiye'deki 1946-2015 yılları arasındaki genel seçileri analiz etmiş ve

bu dönemde Türkiye'de farklı siyasi parti sistemlerinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Savut (2017: 133-135) 1946-1960 döneminde baskın bir partiye sahip iki parti sisteminin; 1961-1973 döneminde iki ana partiye sahip ılımlı çok parti sisteminin, 1973-1980 döneminde ise ılımlı çok parti (iki-buçuk parti) sisteminin olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Savut (2017: 136-139) 1983-1991 arası dönemde baskın bir partiye sahip ılımlı çok parti sisteminin, 1991-2002 arası dönemde parti güçlerinin dengeli olduğu ılımlı çok parti sisteminin ve 2007 sonrası dönemde ise tekrar baskın bir partiye sahip ılımlı çok parti sisteminin ortaya çıktığını belirtmiştir.

Metin (2019) Türkiye'de parti sistemini özellikle 1960-1980 dönemine odaklanarak incelemiş ve bu dönemde Türkiye'deki parti sistemini klasik parti sistemi sınıflandırmaları ile açıklanamayacağını ileri sürmüştür. Bu dönemde Türkiye'deki parti sisteminin dönemin hakim iki partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasındaki ideolojik bölünme ve bu hakim partilere destek veren küçük partilerin bulunduğu 'hakim iki parti' sistemi olarak adlandırılabileceğini ifade etmiştir (Metin, 2019: 605).

Türkiye'deki parti sistemini tarihsel bir perspektiften inceleyen Önder (2019: 514), Türkiye'deki parti sisteminin temellerinin II. Meşrutiyet'e dayandığını ve bu dönemde ortaya çıkan İttihad ve Terakki-Hürriyet ve İtilaf ayrışmasının daha sonra modernist-otoriter ve liberal-muhafazakâr gibi farklı formlara dönüşerek varlığını uzun süre devam ettirdiğini öne sürmüştür. Önder'e (2019: 514) göre, Türkiye'de parti sisteminin şekillenmesinde önemli rol oynayan diğer unsurlar özellikle 1970'lerden sonra etkinlik kazanan sınıf, din, etnik kimlik, ideolojik temelli ayrışıklıklardır. Benzer şekilde, Türk parti sistemindeki gelişmeleri ve eğilimleri kutuplaşma kavramına odaklanarak açıklık getiren Kiriş (2011: 33), özellikle 2000'li yıllar itibariyle Laikler-İslamcılar, Türkçüler-Kürtçüler, Aleviler-Sünniler ayrımına dayalı kimliklerin Türk parti sistemi üzerinde belirleyici rol oynadığını ileri sürmüştür.

Türk parti sisteminin ana karakteristiklerini ortaya koyan çalışmasında Özmen (2018: 29) 1950-2018 arasında yapılan genel seçim sonuçlarına dayalı olarak parti sistemi parçalanması ve seçimsel dalgalanmayı incelemiş ve gelişmiş demokrasilerle mukayese edildiğinde, Türkiye'de kurumsallaşmış ve istikrarlı bir siyasi parti sistemine henüz ulaşılamadığı sonucuna varmıştır.

2. TÜRKİYE'DE MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Seçim formülleri[4] açısından seçim sistemleri genel olarak çoğunluk sistemleri ve nispi temsil sistemleri olmak üzere ikiye ayrılabilir (Özbudun, 1995: 522). Türkiye'de 1950'den günümüze Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyelerini belirlemek için uygulanan seçim sistemlerini dikkate aldığımızda, 1950, 1954 ve 1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin çoğunluk sistemiyle, geri kalan Milletvekili Genel Seçimlerinin ise nispi temsil sistemiyle gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçildiği 1945 yılından günümüze, TBMM genel seçimleri 20 kez gerçekleştirilmiş ve bu seçimlerde yedi farklı seçim sistemi uygulanmıştır. 1950, 1954 ve 1957 Milletvekili Genel Seçimleri liste usulü çoğunluk sistemiyle, 1961 Milletvekili Genel Seçimleri çevre barajlı d'Hondt sistemiyle, 1965 Milletvekili Genel Seçimleri milli bakiye sistemiyle, 1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimleri barajsız d'Hondt sistemiyle, 1983 Milletvekili Genel Seçimleri çifte barajlı d'Hondt sistemiyle, 1987 ve 1991 Milletvekili Genel Seçimleri çifte barajlı d'Hondt sistemi + kontenjan usulüyle ve 1995'ten günümüze ise Milletvekili Genel Seçimleri ülke barajlı d'Hondt sistemiyle gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2012: 4).

2.1. Liste Usulü Çoğunluk Sistemi (1946, 1950, 1954 ve 1957 Milletvekili Genel Seçimleri)

Türkiye'de çok partili siyasal hayata TBMM'de birden fazla siyasi partinin bulunduğu 1946 Milletvekili Genel Seçimleri akabinde geçilmiştir (Özmen, 2018: 18). 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimleri açık oy gizli tasnif usulüyle gerçekleştirilmiştir (Gedikli Berber, 2012:140). Serbest seçimlerin ilk kez 1950 yılında gerçekleştirilmiş olması sebebiyle, 1946 seçimleri diğer birçok çalışmada da yapıldığı üzere bu analizin kapsamı dışında bırakılmıştır[5].

1950, 1954 ve 1957 Milletvekili Genel Seçimleri liste usulü çoğunluk sistemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu sisteme göre, her il bir seçim çevresi kabul

[4] Seçim sistemi kavramı dar anlamda kullanıldığında seçim formülü ile aynı manayı taşımakta ve oyların parlamento sandalyelerine dönüştürülmesinde kullanılan yöntem olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda seçim sistemi ise seçim çevresinin büyüklüğü, seçim barajları, artık sandalyelerin ülke veya seçim çevresi düzeyinde dağılımı gibi konuları içermektedir. Seçim formülü ve seçim sistemi arasındaki ayırım için bakınız Özbudun (1995: 522).

[5] Siaroff (2019), Özmen (2018), Tosun (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da 1946 genel seçimleri analiz dışında tutulmuştur.

edilmekte ve bir seçim çevresinde en fazla oyu alan siyasi parti o seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini elde etmektedir. Bu seçim sisteminin büyük partilerin lehine bir sistem olduğu ifade edilebilir. Bu sistemde, siyasi partilerin oy oranları ile parlamentodaki temsil oranları arasında farklılıklar oluşmakta, özellikle büyük partiler aldıkları oy oranının çok üzerinde bir temsile sahip olmaktadırlar.

Tablo 1: Liste Usulü Çoğunluk Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi[1]
14/05/1950	2,16	1,33	28,1
02/05/154	2,14	1,15	32,32
27/10/1957	2,42	1,76	17,7
Ortalama	2,24	1,41	25,86

Not: (N_V) Seçime giren partilerin etkin parti sayısını (N_S) ise parlamentoda bulunan partilerin etkin parti sayısını ifade etmektedir[6].

Kaynak: Etkin parti sayıları için bakınız Siaroff (2019: 68). Orantısızlık indeksi Gallagher (1991) tarafından ortaya atılan formül çerçevesinde yazarın kendisi tarafından hesaplanmıştır[7].

Bu dönem uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi seçim sonuçlarına göre (N_V) 2,14 ile 2,42 arasında değişmekte ve ortalama 2,24 olmaktadır. Bu sonuçlar, aynı dönemde, tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı Birleşik Krallık'ta elde edilen değerlerle neredeyse aynıdır. 1950-1960 arasında Birleşik Krallık'ta gerçekleşen dört seçim sonuçlarına göre (N_V) 2,1 ile 2,4 arasında değişmekte ve ortalama 2,25 olmaktadır (Laakso ve Taagepera, 1979: 11). Bu dönem Türkiye'deki (N_S) sayısına baktığımız zaman bu değerin 1,15 ile 1,76 arasında değişmekte ve ortalama 1,41 olduğu görülmektedir. Aynı dönemde Birleşik Krallık'taki (N_S) değeri 2,0 ile 2,1 arasında değişmekte ve ortalama 2,03 olmaktadır (Laakso ve Taagepera, 1979: 11).

Bu dönemde, Türkiye ile Birleşik Krallıkta ortaya çıkan (N_V) değerinin benzerlik göstermesi hatta neredeyse aynı olması, iki ülkede çoğunluk seçim sisteminin uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, (N_S) değerlerinde bu kadar farklılığın olmasının nedeni ise Türkiye'de liste usulü seçim sisteminin, Birleşik Krallık'ta ise dar bölgeli olarak adlandırılan tek isimli tek turlu

[6] (N_V) ve (N_S) bundan sonra yapılan tablolarda da aynı manada kullanıldığı için, tekrardan kaçınmak adına tabloların altında ayrıca belirtilmeyecektir.

[7] Bundan sonraki tablolarda kaynak aynı olduğu için tekrardan kaçınma adına tabloların altına kaynak bilgisi ayrıyeten belirtilmeyecektir.

seçim sisteminin kullanılmış olmasıdır. Netice itibariyle, Türkiye'de bu dönemde seçim sonucu elde edilen etkin parti sayısı her ne kadar iki parti sistemini işaret etse de, parlamentodaki partilerin etkin parti sayısı iktidar partisinin parlamentoda ciddi bir çoğunluğa ulaştığına işaret etmektedir.

1950-1957 Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda ortaya çıkan (N_V) ile (N_S) arasındaki fark kendisini orantısızlık derecesinde de göstermektedir. Bu dönemde seçim sonucu Türkiye'de elde edilen orantısızlık derecesi, 17,7 ile 32,32 arasında değişmekte ve ortalama 25,86 değerine sahip olmaktadır. Bu ortalama değer, tek turlu çoğunluk sisteminin kullanıldığı Kanada (11,56) ve Birleşik Krallık (11,70)[8] gibi ülkelerde elde edilen ortalama değerlerin çok üzerindedir. Bunun gerekçesi ise biraz önce yukarıda ifade edildiği gibi, Türkiye'de liste usulü çoğunluk sisteminin diğerlerinde ise tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin uygulanmış olmasıdır.

2.2. Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi (1961 Milletvekili Genel Seçimleri)

25 Mayıs 1961 ve 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'n 32. maddesi uyarınca (Milletvekili Seçimi Kanunu, 1961), 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinde, nispi temsil sistemlerinden biri olan çevre barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Ülkemizde bu seçim sistemi yalnızca 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanmıştır. Bu seçim sistemi uyarınca, daha önceki seçimlerde olduğu gibi her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiştir. Bir partinin seçime girdiği seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmesi için, o seçim çevresindeki geçerli toplam oyların milletvekili sayısına bölümüyle elde edilen sayıda oy alması gerekmektedir. Netice itibariyle, bir siyasi partinin seçim çevresinde milletvekili elde edebilmesi için belli bir oranın üzerinde oy alması gerekliliğinden ötürü, bu seçimde, seçim çevresi barajı mevcuttur. Seçim çevresi barajı, seçim çevresinde bulunan büyük partilerin lehine küçük partilerin ise aleyhine işleyen bir sistemdir.

Tablo 2: Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi
15/10/1961	3,40	3,27	2,04

[8] Kanada ve Birleşik Krallığa ait orantısızlık değerleri 1945-2010 yılları arasında yapılan seçimleri içermektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız Lijphart, (2014: 195).

1961 Milletvekili Genel Seçimlerine dört siyasi parti katılmış ve hepsi milletvekilliği elde etmiştir. Bu seçim sonucu ortaya çıkan (N_v) 3,40 ve (N_s) ise 3,27'dir. Bu değerler bir önceki seçim sistemi ile mukayese edildiğinde oldukça yüksektir. 1957 Milletvekili Genel Seçimlerine de dört siyasi parti seçime katılmış ama (N_v) 2,42 olmuştur. Seçime giren parti sayısı aynı olmasına rağmen etkin parti sayılarının farklı olmasının temel gerekçesi seçim sistemlerinde aranabilir.

Çevre barajlı d'Hondt sisteminin uygulandığı 1961 Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda ortaya çıkan (N_v) ile (N_s) arasındaki farkın oldukça düşük olması orantısızlık derecesine de yansımıştır. Bu dönem elde edilen orantısızlık derecesi 2,04'tür. Bir diğer ifade ile siyasi partiler aldıkları oy oranlarına çok yakın bir oranda parlamentoda temsil elde etmişlerdir. Seçim çevresi barajının genellikle seçim çevresinde bulunan büyük partilerin lehine ve küçük partilerin aleyhine olmasına rağmen, orantısızlık derecesi göstermektedir ki küçük partiler de seçim çevresi barajını aşarak milletvekilliği elde edebilmişlerdir.

2.3. Milli Bakiye Sistemi (1965 Milletvekili Genel Seçimleri)

306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 32. maddesinde yapılan değişiklikle, 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanan, seçim çevresi barajı kaldırılmış (Özdemir, 2014: 56) ve böylelikle 1965 Milletvekili Genel Seçimlerinde, nispi temsil sistemlerinden biri olan Milli Bakiye sistemi uygulanmıştır. Yalnızca 1965 Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanan bu sistemde, öncesinde olduğu gibi her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiştir. Anayurt'a (2019: 555) göre, bu seçim sistemi uyarınca, seçim çevresinde oluşan artık oylar ulusal düzeyde toplanmakta ve elde edilen sayı, boş kalan milletvekilliği sandalye sayısına bölünerek milli artık oy seçim sayısı elde edilmektedir. Boş kalan milletvekillikleri, her bir siyasi partinin ülke düzeyinde aldığı toplam artık oyları sayısının, milli artık oy seçim sayısına bölünerek, dağıtılmaktadır. Bu seçim sistemi 1961'de uygulanan seçim sistemi ile mukayese edildiğinde, küçük partilerin lehine bir sistem olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3: Milli Bakiye Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_v)	Etkin Parti Sayısı (N_s)	Orantısızlık İndeksi
10/10/1965	2,71	2,62	2,34

1965 Milletvekili Genel Seçimlerine altı siyasi parti katılmış ve hepsi milletvekilliği elde etmiştir. Bu seçim sonucu ortaya çıkan (N_V) 2,71 ve (N_S) ise 2,62'dir. Bu değerler bir önceki seçim sistemi sonucu elde edilen (N_V) ve (N_S) değerlerinden daha düşüktür. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri ile mukayese edildiğinde, 1965 Milletvekili Genel Seçimlerinde seçime giren siyasi parti sayısı dörtten altıya yükselmiş, parlamentoda milletvekilliği elde eden siyasi parti sayısı da dörtten altıya yükselmiş, fakat hem (N_V) hem de (N_S) değerleri yaklaşık olarak 0,7 puan düşmüştür. 1965 seçimlerinde uygulanan seçim sistemi 1961'e nazaran küçük partilerin daha fazla milletvekili çıkarmasına olanak sağladığı için, (N_V) değerinin artması beklenebilir. Fakat seçim sonuçları aksini göstermektedir. Diğer bir ifade ile 1965 Milletvekili Genel Seçimleri sonucu oluşan etkin parti sayılarını yalnızca seçim sistemi ile açıklamak pek olası gözükmemektedir.

Orantısızlık derecesine baktığımız zaman, bu seçim sonucu elde edilen orantısızlık derecesi Türkiye'de gerçekleşen seçimlerde elde edilen en düşük oranlardan birisidir. Orantısızlık derecesi hesaplamasında, bağımsız adayların aldıkları oylarda dikkate alınmaktadır. Eğer, bağımsız adayların aldığı oylar ihmal edilerek hesaplama yapılırsa bu oran 1,01[9] olur. Bu oran şunu ifade etmektedir; siyasi partilerin ülke genelinde elde ettiği oy oranı ile parlamentoda elde ettiği milletvekilliği oranı bir birine ya eşit ya da neredeyse eşit konumdadır. Bir diğer ifade ile bu oran dikkate alındığında, temsilde adaletin en iyi sağlanmış olduğu seçimin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri olduğu ifade edilebilir.

2.4. Barajsız d'Hondt Sistemi (1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimleri)

1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinde, nispi temsil sistemlerinden biri olan barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu sitem uyarınca, her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiştir ve seçim çevresindeki milletvekili dağılımı d'Hondt sistemi ile hesaplanmıştır. Seçim çevresi barajının kaldırılmış olması, Milli Bakiye sisteminde olduğu gibi küçük partilerin lehine bir sistem olduğu ifade edilebilir.

9 Bu seçimde bağımsız adaylar toplamda %3,2 oranında oy almışlar, fakat yalnızca bir bağımsız aday milletvekili seçilebilmiştir. 1950-1977 Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçim sonuçları detayları bilgi için bakınız (YSK, 2019).

Tablo 4: Barajsız d'Hondt Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi
12/10/1969	3,34	2,34	9,03
14/10/1973	4,31	3,32	6,83
05/06/177	3,13	2,47	6,58
Ortalama	3,59	2,71	7,15

Barajsız d'Hondt sistemi parlamentoda en fazla partinin temsil edildiği sistemdir; 1969 seçimlerinde sekiz, 1973 seçimlerinde yedi ve 1977 seçimlerinde altı siyasi parti parlamentoda temsil edilmiştir. Barajsız d'Hondt seçim sisteminin uygulandığı bu seçimlerde (N_V) 3,13 ile 4,31 arasında değişmekte ve ortalama 3,59 olmaktadır. (N_S) değeri ise 2,34 ile 3,32 arasında değişmekte ve ortalama 2,71 olmaktadır. Önceki seçimlerle mukayese edildiğinde meclise giren parti sayısında ciddi bir artış meydana gelmiş fakat (N_S) değerinde ciddi bir değişiklik olmamıştır. Parlamentoya giren parti sayısındaki artış seçim sistemi ile açıklanabilir. Fakat parlamentoda temsil edilen parti sayısının artmış olmasına rağmen (N_S) değerinin ciddi bir değişiklik göstermemesi Özbudun'un (1995: 529) da ifade ettiği gibi bu dönem iki büyük partinin yüksek oranda oy almasıyla ve bunun parlamentoya yansımasıyla açıklanabilir.

Orantısızlık derecesine baktığımız zaman bu oranın 6,58 ile 9,03 arasında değişmekte ve ortalama 7,15 olmaktadır. Bu oran 1961 ve 1965 seçimlerinde elde edilen oranlardan oldukça yüksektir. Barajsız d'Hondt sistemi küçük partilerin parlamentoya girmelerine imkân sağlarken aynı zamanda büyük partilerin küçük partilere nazaran kısmen de olsa daha orantısız temsil edildiklerine işaret etmektedir. Barajsız d'Hondt sistemi ile çevre Barajlı d'Hondt sistemi mukayese edildiğinde, ilkinin küçük partilerin aleyhine bir sistem olduğu ve bu durumunda orantısızlık derecesine yansıyabileceği ifade edilebilir. Fakat seçim sonuçları göstermektedir ki, barajsız d'Hondt sisteminde elde edilen orantısızlık derecesi çevre barajlı d'Hondt sisteminden çok daha yüksektir. Seçim sistemi bu durumun oluşmasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

2.5. Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi (1983 Milletvekili Genel Seçimleri)

13 Haziran 1983 tarih ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu uyarınca (Milletvekili Seçimi Kanunu, 1983), 1983 Milletvekili Genel Seçiminde, nispi temsil

sistemi uygulanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki bu seçimde uygulanan nispi temsil sistemi önceki dönem uygulanan nispi temsil sistemlerinden önemli ölçüde ayrışmaktadır. İlk olarak, 1983 Milletvekili Genel Seçiminde hem ulusal seçim barajı hem de seçim çevresi barajı uygulanmıştır. Seçime giren siyasi partinin parlamentoda temsil edilebilmesi için ülke genelinden en az %10 oy alması gerekmektedir. Ulusal seçim barajı ile birlikte, birde seçim çevresi barajı da vardır. Bir siyasi partinin bir seçim çevresinde milletvekilliği elde edebilmesi için hem ülke genelinde en az %10 oy alması hem de seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların seçim çevresindeki milletvekilliği sayısına bölünerek elde edilen seçim çevresi barajını aşmaları gerekmektedir. İkinci önemli değişlik ise seçim çevreleri ile ilgilidir. 1983'e kadar yapılan Milletvekili Genel Seçimlerde her il bir seçim çevresi iken, 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca gene her il bir seçim çevresi kabul edilmiş fakat yediden daha fazla milletvekilliğine sahip iller seçim çevrelerine bölünmüş ve her seçim çevresinde en fazla yedi milletvekilliği olacak şekilde düzenlenmiştir. Son olarak 1983 Milletvekili Genel Seçimine yalnızca üç siyasi partinin katılmasına izin verilmiştir.

Ulusal seçim barajın ve seçim çevresi barajının aynı anda uygulama alanı bulması büyük partilere temsil bakımından avantaj sağlarken küçük partilere dezavantaj oluşturmaktadır. Çünkü ulusal düzeyde % 10'un altında oy alan bir parti temsil edilemeyeceği için seçim çevresindeki milletvekillikleri de seçim çevresi barajını geçen partiler tarafından bölüşülecektir. Ulusal seçim barajının yanında, bir de seçim çevresi barajının varlığı ve seçim çevrelerinin yedi milletvekilliği ile sınırlandırılmış olması büyük partilerin lehine sonuç doğurmaya yönelik bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Özbudun'un (1995: 530) ifade ettiği gibi, seçim çevresinin küçülmesi, seçim çevresi barajının yükselmesine bu durumda küçük partilerin temsilinin düşmesine sebebiyet vermektedir.

Önder'e (2019: 529) göre 1980 askeri darbesi sonrasında getirilen seçim sistemiyle siyasal parti sistemindeki parçalanmanın durdurulması ve iki buçuk partili sistemin oluşması amaçlanmıştır. Bu amaçların gerçekleşmesi için %10'luk seçim barajı ve 1983 Milletvekili Genel Seçimine yalnızca üç siyasal partinin girmesine müsaade edilmesi araçları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, seçim çevrelerinin yedi milletvekilliği ile sınırlandırılmasının da Önder'in (2019) ileri sürdüğü amaca hizmet etmeye yönelik olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5: Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi
6/11/1983	2,85	2,52	6,83

1983 Milletvekili Genel Seçimine yalnızca üç siyasi partinin katılmasına izin verildiği için seçim sistemi ile etkin parti sayısı arasındaki ilişki bu hususi durum göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu seçim sonucu ortaya çıkan (N_V) 2,85 ve (N_S) ise 2,52'dir. Bu oranlar Milli Bakiye sisteminin uygulandığı 1965 Milletvekili Genel Seçimi sonucu elde edilen değerlere oldukça yakındır fakat parlamentoda temsil edilen parti sayısı bakımından oldukça farklıdır. Siaroff (2019: 77)'a göre her ne kadar etkin parti sayısı siyasi parti sistemini belirlemek için yeter kıstas olarak düşünülmemesi gerekirse de, yaptığı sınıflandırmaya göre iki buçuk parti sisteminin görüldüğü ülkelerin seçim sonuçlarında ortaya çıkan (N_S) değeri 2,47'dir. 1983 milletvekili seçimleri sonucunda ortaya çıkan (N_S) ile bu değer arasında ihmal edilebilir bir farklılık bulunmaktadır. Bu bağlamda, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Önder'in (2019: 529) ileri sürdüğü gibi iki-buçuk parti sistemi amaçlanmış ise bu amaca etkin parti sayısı bakımından ulaşıldığı ileri sürülebilir.

Bu dönem uygulanan seçim sistemi sonucu ortaya çıkan (N_V) ile (N_S) arasındaki fark diğer seçimlere nazaran kısmen daha fazladır ve bu durum orantısızlık derecesine de yansımıştır. 1983 Milletvekili Genel Seçimleri sonucu elde edilen orantısızlık derecesi 6,83'tür. Bu oran büyük partilerin parlamentoda temsil oranının seçimlerde elde edilen oy oranından daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

2.6. Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi + Kontenjan Usulü (1987 ve 1991 Milletvekili Genel Seçimleri)

2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda yapılan bazı değişikler ile seçim sistemi de değişmiştir. 1987 ve 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanan seçim sistemi, içerisinde hem nispi temsil hem de çoğunluk sisteminin özelliklerini barındırmasından ötürü karma seçim sistemi olarak da kabul edilmektedir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 130). Bu seçimlerde, milletvekillerinin büyük çoğunluğunun belirlenmesinde nispi temsilin araçlarından biri olan d'Hondt hesaplama yöntemi

kullanılmakla beraber, belirli sayıda milletvekili basit çoğunluk sistemine göre belirlenmiştir.

Bu seçimlerde, 1983 Milletvekili Genel Seçiminde olduğu gibi hem ülke barajı hem de seçim çevresi barajı uygulanmış, bununla birlikte bazı seçim çevrelerinde çoğunluk sistemi ile belirlenen kontenjan adaylığı getirilmiştir. 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde en fazla oyu alan siyasi partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşıp aşmadığına bakılmaksızın milletvekilliği kazanmaktadır. 1987 Milletvekilliği Genel Seçiminde 450 milletvekilinden 46'sı basit çoğunluk sistemiyle belirlenen kontenjan adaylığı ile diğer milletvekilleri ise nispi temsil sistemine göre belirlenmiştir (Bahçeci, 2005: 373). Bu seçimlerde ayrıca seçim çevreleri küçültülmüş ve seçim çevreleri bir seçim çevresinde en fazla altı milletvekilliği olacak şekilde düzenlenmiştir. Buna ek olarak, 1987 Milletvekili Genel Seçimi için seçim çevresi barajı da bir önceki seçimlere göre yükseltilmiş fakat seçim çevresi barajı 1991 Milletvekili Genel Seçimi için düşürülmüştür.

Yüzbaşıoğlu'nun (1996, 128) da ifade ettiği gibi yapılan bu değişiklikler büyük partilerin aldıkları oy oranından daha yüksek bir oranda temsil elde etmesine olanak sağlamaya yönelik olduğu için, küçük partilere dezavantaj oluşturmakta ve aldıkları oy oranından daha düşük bir oranda temsil edilmesine sebebiyet vermektedir.

Tablo 6: Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi + Kontenjan Usulü

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi
29/11/1987	4,12	2,05	22,30
20/10/1991	4,67	4,21	11,33
Ortalama	4,40	3,13	16,82

1987 ve 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinde ortaya çıkan (N_V) değerleri sırasıyla 4,12 ve 4,67'dir. Parlamentodaki partilerin etkin parti sayısı (N_S) ise sırasıyla 2,05 ve 4,21'dir. 1987 Milletvekili Genel Seçimine yedi siyasi parti katılmış ve üç siyasi parti parlamentoda temsil edilmiştir. 1991 Milletvekili Genel Seçimine ise altı siyasi parti katılmış ve beş siyasi parti parlamentoda temsil edilmiştir. Bu sayısal değerlere baktığımızda, uygulanan bu seçim sistemin büyük siyasi partilerin lehine bir sistem olduğu özellikle (N_V) ile (N_S) arasındaki farktan

anlaşılmaktadır. 1987 Milletvekili Genel Seçiminde bu iki değer arasındaki fark nispi temsil sistemine geçildiği dönemden beri en yüksek fark olmaktadır. 1991 Milletvekili Genel Seçiminde bu farkın ciddi ölçüde kapanmış olmasının sebebi seçime giren partilerden biri hariç hepsinin parlamentoda temsil edilmesidir.

Bu dönemde uygulanan seçim sisteminin büyük partilerin lehine yönelik sonuç doğurduğu orantısızlık derecesinden de görülmektedir. 1987 ve 1991 Milletvekili Genel Seçimleri sonucu elde edilen orantısızlık derecesi sırasıyla 22,3 ve 11,3'tür. Bu oranlar nispi temsil sisteminin uygulanmaya başlandığı andan beri ortaya çıkan en yüksek değerlerdir. Bu seçimler sonucu oluşan (N_V) ile (N_S) arasındaki fark orantısızlık indeksine de yansımıştır. Bir diğer ifade ile kontenjan adaylığı, seçim çevresi barajının yükseltilmesi ve seçim çevrelerinin milletvekilli sayılarının düşürülmesi büyük partilerin lehine sonuç doğurmuştur.

2.7. Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi (1995'ten günümüze Milletvekili Genel Seçimleri)

1995-2018 yılları arasında gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimlerinde seçim sistemi olarak %10 seçim barajının bulunduğu nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Bir önceki dönemde uygulanan seçim sistemi ile mukayese edildiğinde, milletvekillerinin bir kısmının çoğunluk usulüyle seçildiği kontenjan adaylığı kaldırılmış ve böylelikle karma seçim sistemi terkedilmiştir. Seçim çevreleri ile ilgilide düzenleme yapılmış olup, daha önce olduğu gibi her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiş fakat milletvekilliği sayısı 18'i aşan iller kendi içinde seçim çevrelerine bölünmüştür (Yüzbaşıoğlu, 1996: 134-5). Bir diğer ifade ile önceki dönem uygulanan seçim sistemi ile mukayese edildiğinde, kimi seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayılarında artış meydana gelmiştir. Bunlara ek olarak, seçim çevresi barajları da kaldırılmıştır.

Bu seçimlerde % 10 seçim barajının korunmasına rağmen, seçim sisteminde meydana gelen değişiklikler; basit çoğunluk sistemiyle belirlenen kontenjan adaylığının kaldırılması, kimi seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının artması ve seçim çevresi barajının kaldırılması, büyük partilerden ziyade küçük partilere avantaj sağlamaktadır.

Bu seçim sisteminde ortaya çıkan (N_V) değeri 2,97 ile 6,15 arasında değişmekte ve ortalama 4,39 olmaktadır. Tablo 7'den görüldüğü üzere, (N_V)

değeri ilk dört seçimde azalan bir seyir izlemekte ve daha sonra 2,99 ile 3,72 arasında değişmektedir. Bir diğer ifade ile (N_V) sayısında ciddi bir düşüş yaşanmış ve ardından belli bir aralıkta dalgalanma meydana gelmiştir. Bu dönem ortaya çıkan ortalama (N_V) değeri, 1969-1977 arası dönem uygulanan barajsız d'Hondt sisteminin ortalama (N_V) değerinden yaklaşık olarak 0,80 daha yüksektir. Barajsız d'Hondt sisteminin, %10 ülke barajlı d'Hondt sistemine göre küçük partilere daha fazla avantaj sağlamasına rağmen (N_V) değeri bakımından bu durum teyit edilmemektedir. (N_V) değerinde meydana gelen bu farklılık seçim sistemlerinden ziyade tarih, kimlik, ideoloji ya da kültürel faktörlerle açıklanabilir.

Tablo 7: Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi

Seçim Yılı	Etkin Parti Sayısı (N_V)	Etkin Parti Sayısı (N_S)	Orantısızlık İndeksi
24/12/1995	6,15	4,41	9,78
18/04/1999	6,79	4,87	9,45
03/11/2002	5,43	1,85	26,98
22/07/2007	3,48	2,25	11,91
12/06/2011	2,97	2,34	7,48
07/06/2015	3,66	3,13	4,91
01/11/2015	2,99	2,45	6,69
24/06/2018	3,72	3,07	5,71
Ortalama	4,39	3,05	10,36

Bu seçim sisteminde ortaya çıkan etkin parti sayısı ise (N_S) 1,85 ile 4,87 arasında değişmekte ve ortalama 3,05 olmaktadır. Bu dönem ortaya çıkan ortalama (N_S), barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969-1977 arası dönem ortalama (N_S) değerinden yaklaşık olarak 0,34 daha yüksektir. Barajsız d'Hondt sistemi, %10 ülke barajlı d'Hondt sistemine göre küçük partilere daha fazla avantaj sağlamasına rağmen (N_S) sayısında meydana gelen bu farklılık seçim sistemlerinden ziyade tarihsel, ideolojik ya da kültürel faktörlerle açıklanabilir. Özellikle 2002 Milletvekili Genel Seçimi sonucu (N_S) değerinin 1,85 olması yalnızca seçim sistemiyle açıklanması pek olası değildir.

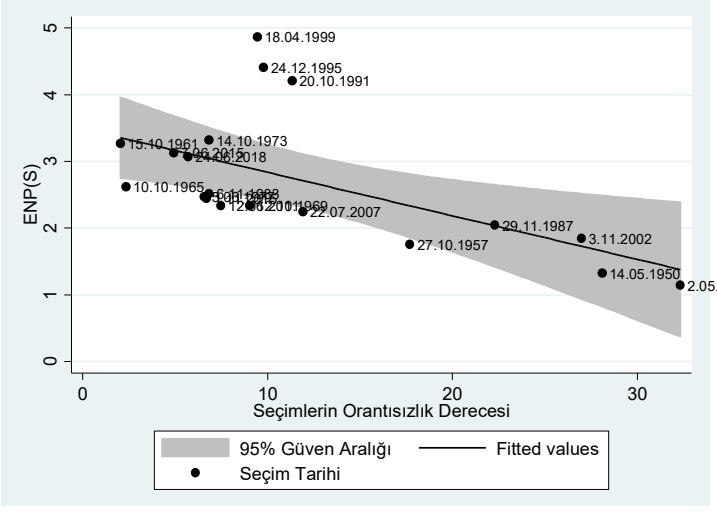
Orantısızlık indeksine baktığımız zaman bu oranın 9,78 ile 26,98 arasında değişmekte ve ortalama 10,36 olmaktadır. 2002 Milletvekili Genel Seçimi hariç

tutulduğunda bu ortalama 7,87'e kadar düşmektedir. Bu oran barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969-1977 yıllarında ortaya çıkan orantısızlık indeksinden az bir miktar daha yüksektir. %10'luk ülke barajı özellikle ilk dönemlerde orantısızlığı artırıcı etkiye sahip olmuş fakat bu etki zamanla kaybolmuştur. Özellikle son dört seçimdeki orantısızlık derecesi barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı seçim sisteminde elde edilen orantısızlık derecesinin altında yer almaktadır.

Yapılan bu analiz, Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin (N_V) ve (N_S) değerleri ile orantısızlık derecesinin belirlenmesinde en önemli ölçütlerden biri olduğunu fakat bu değerlerin belirlenmesinde tek açıklayıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

3. SİYASİ PARTİ SİSTEMİ İLE SEÇİM SİSTEMİNİN ORANTISIZLIK DERECESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Seçim sistemleri hem etkin parti sayısını hem de orantısızlık derecesini etkilemektedir. Etkin parti sayısını azaltma eğiliminde olan seçim sistemlerinde seçim sistemi orantısızlık derecesi artma eğilimi göstermektedir. Bu durumda, etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1: Türkiye'de Yapılan Milletvekili Genel Seçimi Orantısızlık Derecesi ile (NS) Arasındaki İlişki, 1950-2018

Şekil 1'den de görüldüğü üzere orantısızlık derecesi ile (N_S) değeri arasında anlamlı bir negatif ilişki vardır. Korelasyon katsayısı -0,59'dur (istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır). Bir diğer ifade ile orantısızlık derecesi arttıkça (N_S) sayısında azalma meydana gelmektedir. Bu bulgular, Lijphart (2014: 203-4) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Lijphart (2014: 203) 1945-2010 yılları arasında 36 demokratik ülkede yapılan seçimlerin ortalama orantısızlık derecesi ile ortalama (N_S) sayısı arasında da negatif yönlü ilişki bulmuştur.

Türkiye'de 1950-2018 yılları arasında gerçekleşen 19 Milletvekili Genel Seçimi sonucu oluşan orantısızlık derecesi ile (N_S) arasındaki ilişkinin ele alındığı Şekil 1'deki regresyon doğrusunda sapmalar oldukça azdır. Bununla beraber, 1991, 1995 ve 1999 Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarının diğerlerine nazaran dışadüşen seçimler olarak gözlemlendiği ifade edilebilir. Şekil 1'e göre, orantısızlık derecesinin 10 değerinde gerçekleştiği seçimlerde (N_S) yaklaşık olarak 3 değerini almaktadır. Fakat 1991, 1995 ve 1999 Milletvekili Genel Seçimlerinde orantısızlık derecesi 10 değerinde olmakla beraberinde (N_S) sayısı 4 ile 5 arasında değişmektedir.

1991 Milletvekili Genel Seçiminde, kimi milletvekilliklerinin basit çoğunluk sistemi ile belirlenmesi orantısızlık derecesinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bununla beraber, seçime giren partilerden dört tanesinin %13 ile %40 arasında değişen oranlarda bir tanesinin ise yaklaşık %2 oranından parlamentoda temsil edilmesi (N_S) sayısının 4'ün biraz üzerinden olmasını sağlamıştır. 1995 ve 1999 Milletvekili Genel Seçimi sonucu orantısızlık derecesinin 10 civarında olmasının sebebi, %10'luk seçim barajını aşamayan ve bu nedenle parlamentoda temsil edilemeyen siyasi partilerin aldığı oyların toplamının %15 civarında olmasıdır. Bununla beraber, her iki seçim sonucunda da parlamentoda beş siyasi partinin yer alması ve bu siyasi partilerin yaklaşık olarak %9 ile %29 arasında değişen oranlarda temsil edilmesi (N_S) sayısının 4,5 değerinin biraz üzerinden olmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Türk siyasi parti sistemini inceleme konusu edinen çalışmalara bakıldığında genellikle Duverger (1970), Blondel (1968), Sartori (2005) tarafından ortaya atılan parti sistemi sınıflandırmasının esas alındığı göze çarpmaktadır. Türk parti sistemi Laakso ve Taagepera (1979) tarafından geliştirilen etkin parti sayısı üzerinden detaylı bir şekilde analiz edilmiş değildir. Bu çalışma alandaki bu açığın kapanmasına katkı sunma çabasıyla seçim sisteminin siyasi parti sistemi sınıflandırmalarından biri olan etkin parti sayısı ve orantısızlık derecesi üzerine etkisini konu edinmektedir. Bununla beraber, etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasındaki ilişki de analiz edilmektedir. Türkiye'de uygulanan yedi farklı seçim sisteminin etkin parti sayısına ve orantısızlık derecesine etkisi 1950-2018 yılları arasında gerçekleşen 19 Milletvekili Genel Seçimleri sonuçları verilerine dayanarak yapılmıştır. Etkin parti sayısı ile orantısızlık derecesi arasındaki ilişki aynı verilere dayanarak analiz edilmiştir.

Sonuçlar Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin (N_V), (N_S) değerleri ile orantısızlık derecesi üzerinde ciddi etkisi olduğuna işaret etmekle beraber bu değerlerin oluşmasında tek açıklayıcı etken sayılamayacağını ortaya koymaktadır. Beklendiği üzere, Türkiye'de, çoğunluk seçim sistemi sonucu ortaya çıkan (N_V) ve (N_S) değerleri nispi temsil seçim sistemi sonucu ortaya çıkan (N_V) ve (N_S) değerinden daha düşüktür. Bununla beraber, Barajlı d'Hondt sistemi sonucu ortaya çıkan (N_V) ve (N_S) değerleri beklenenin aksine Barajsız d'Hondt sistemi sonucu ortaya çıkan (N_V) ve (N_S) değerlerinden daha yüksektir. Seçim sistemi orantısızlık derecesi ilişkisine baktığımız zaman ise, Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri ne derece büyük partiler lehine ise orantısızlık derecesi de o derece yüksek olmaktadır. Çoğunluk seçim sisteminin uygulama alanı bulduğu seçimlerde bu oran 10'un üzerinde iken nispi temsil sisteminin uygulandığı seçimlerde iki istisna haricinde bu oran 10'un altındadır.

Son olarak, aynı veri üzerinden seçim sistemi orantısızlığı ile etkin parti sayısı arasındaki ilişki incelenmiş ve orantısızlık derecesi ile etkin parti sayısı arasında anlamlı bir negatif ilişkinin var olduğu ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Anayurt, Ö. (2019). *Anayasa Hukuku Genel Kısım Temel İlkeler (Temel İlkeler, Kavramlar ve Kurumlar)*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Bahçeci, B. (2005). 1982 "Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 54(3), 365-396.

Blondel, J. (1968). "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies". *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique,* 1(2), 180-203.

Çiçek, A. C. (2018). Parti Sistemleri Bağlamında Geçmişten Günümüze Türkiye. *Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye*. (Ed. A. C. Çiçek, A. Çelik ve B. Hamdemir). Ankara: Gece Kitaplığı.

Duverger, M. (1970). *Siyasi Partiler*. (çev. E. Özbudun). İstanbul: Bilgi Yayınları.

Hamdemir, B. ve A. Çelik. (2018). "Türkiye'de Parti Sistemleri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67(4), 697-733.

Gallagher, W. (1991). "Proportionality, Disproportionality and Electrol Systems". *Electoral Studies,* 10(1), 33-51.

Gedikli Berber, Ş. (2012). "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası". *Gazi Akademik Bakış*, (11), 131-150.

Güngör, S. (2010). "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 193-208.

Jou, W. (2009). "Electoral Reform and Party System Development in Japan and Taiwan: A Comparative Study". *Asian Survey,* 49(5), 759-785.

Kalaycıoğlu, E. (2005). *Turkish Dynamics, Bridge across Troubled Lands*. New York: Palgrave Macmillan.

Kiriş, H. M. (2011). "Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği". *Amme İdaresi Dergisi* 44(4) 33-67.

Laakso, M. ve R. Taagepera. (1979). ""Effective" Number of Parties: A Measure with Application to West Europe". *Comparative Political Studies,* 12(1), 3-27.

Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*. (Çev: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun) İstanbul: İthaki Yayınları.

Metin, A. (2019). "Türkiye'nin 1960-1980 Dönemindeki Parti Sisteminin Değerlendirilmesi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 10(3), 598-609.

Milletvekili Seçimi Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete* (10815, 30 Mayıs 1961). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10815.pdf

Milletvekili Seçimi Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete* (18076, 13 Haziran 1983). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18076.pdf

Moser, G. R. (1999). "Electoral Systems and the Number of Parties in Postcommunist States". *World Politics*, 51(3), 359-384.

Önder, T. (2019). "Türkiye'de Parti Sistemi: Tarihsel Bir Analiz". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (21)3, 511-534.

Özbudun, E. (1995). "Seçim Sistemleri ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 44(1), 52-539.

Özbudun, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özdemir, A. (2014). *Türkiye'de Çok Partili Dönem'de Seçim Sistemleri ve Siyasal İstikrar* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). Erişim adresi: http://earsiv.atauni.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1009/abd%C3%BClkadir_%C3%B6zdemir_tez.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Özmen, Y. P. (2018). "Türk Parti Sisteminde Parçalanmışlık ve Seçimsel Dalgalanmalar". *Akademik Hassasiyetler,* 5(9), 17-35.

Reynolds, A., B. Reilly, ve A. Ellis. (2008). *Electoral system design: The new international IDEA handbook*. İnternational Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Sartori, G. (2005). *Parties and Party Sistems: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.

Savut, E. (2017). "Alan Siaroff'un Tipolojisi Işığında 1946'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Parti Sistemi". *International Journal of Academic Value Studies,* (3)11, 126-140.

Siaroff, A. (2019). *Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945*. Routledge. London and New York. Second Edition.

Taagepera, R. (1999). "The Number of Parties as a Function of Heterogeneity and Electoral System". *Comparative Political Studies,* 32(5), 531-548.

Tosun, T. (2015). *Electoral Systems in Turkey and Their Imact on Elections Suggestions from the Perspective of Political Liberties*, https://oad.org.tr/en/report/electoral-systems-in-turkey-and-their-impact-on-elections114 (30.05.2019)

TÜİK, (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. Ankara.

YSK (2019), "1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri", https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007 (10.05.2019)

Yüzbaşıoğlu, N. (1996). "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 55(1-2), 103-150.